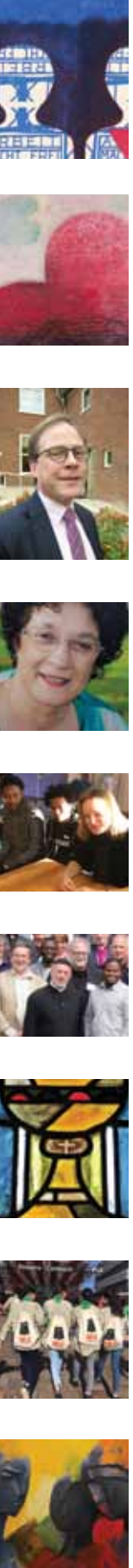

oecumenisch bulletin

nieuwe

Vliegende start	1
Afscheid van Dirk Gudde	2
Wat komt	3
Oecumenelezing: In Christus - en in Nederland	4
Buitengewoon: Week van Gebed 2020	6
In Vrijheid Verbonden - 75 jaar vrijheid	7
Bonhoeffer aan de keukentafel	8
Wat leeft	10
Raad bezoekt bijzondere groep asielzoekers	11
Kerken geven meer hulp vanwege blijvende armoede	12
Samen aan de Tafel van de Heer	14
Wat verbindt	16
Kerkproeverij: terugblik 2019 en vooruitblik 2020	17
Geroepen tot eenheid	18
Voor een economie van het leven	19
Uit de wereld	20
Werk van de beraadgroepen	21
Uit de Raad en de kerken	23
Column: Esaki ta e dia	24

Bulletin 1/2019

COLOFON

Raad van Kerken in Nederland

secretariaat Kon. Wilhelminalaan 3 3818 HN Amersfoort
telefoon 033 4633844
alg. secretaris drs. Christien Crowwel
e-mail rvk@raadvankerken.nl
website www.raadvankerken.nl
iban NL09 INGB 0000 5598 39 tnv Stichting Vrienden van de Raad van Kerken in Nederland

Oecumenisch Bulletin

eindredactie Beppie van Laar, Raad van Kerken in Nederland, Kon. Wilhelminalaan 3, 3818 HN Amersfoort; e-mail: rvk@raadvankerken.nl
medewerkers Hub Crijns, Christien Crowwel, Geert van Dartel, Wilfred Fijnvandraat, Meta Floor, Dirk Gudde, Riëks Hoogenkamp, Renate Japenga, Beatrice Jongkind, Jan van der Kolk, Bikram Lalbahadoersing, Berry van Oers, Herwi Rikhof, Rianne Schultz, Hillie van de Streek
foto's Pag. 1 en 5 boven: Martje van der Heiden; pag. 5 midden: Patrick Daniel; pag. 5 onder: Marieke Lucas; pag. 6 boven: deel ontwerp Mara Fabris, www.woordprent.nl; pag. 7: Merlijn Doomernik; pag. 9: Jeltje Hoogenkamp; pag. 19 en 20: Wereldraad van Kerken; pag. 23 Tini Brugge
vorm omslag Marijke Kamsma - bliksemzwart.nl

Het oecumenisch bulletin stelt als doel de verschillende visies zoals ze binnen de lidkerken van de Raad van Kerken leven te laten zien.

Het bureau heeft geprobeerd alle rechthebbenden van foto's en/of andere uitingen te achterhalen en te noemen. Mocht dat naar uw idee onvoldoende gelukt zijn, dan kunt u zich in verbinding stellen met het bureau van de Raad van Kerken. De Raad aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid.

Bij de omslag

Kees van der Zwaard en Roosmarijn Tuenter in 'Wie ben ik' in het kader van Bonhoeffer75. Fotograaf: Rob van Herwaarden

Vliegende start

Als dit Oecumenisch Bulletin op uw mat valt, ben ik alweer een klein jaar in dienst van de landelijke Raad van Kerken. Een jaar dat op mijn eerste werkdag al flink van start ging met het tumult rond de Nashville-verklaring. Dat bepaalde mij direct bij de heel specifieke positie van de Raad in het publieke en kerkelijke debat en de rol die de algemeen secretaris daarin heeft als evenwichtskunstenaar. Terwijl de buitenwacht bij actuele zaken om snelle reacties vraagt, is het binnenshuis soms zoeken naar en laveren tussen de diverse posities van onze achttien lidkerken en associés, als er al tijd en gelegenheid is ze hierover te consulteren. Dat vraagt dus om tact en bezonnenheid, zonder als Raad al te kleurloos of diplomatiek te worden. Een hele kunst dus.

Na deze vliegende start bevond ik mij drie weken later, als deel van een delegatie van de Raad, op de publieke tribune van de Tweede Kamer. Daar volgden we het debat rond het kinderpardon, nadat we eerder het Kabinet met klem hadden opgeroepen tot een zorgvuldige uitvoering hiervan. Diezelfde middag besloot de algemene kerkenraad van Den Haag het kerkasiel ter bescherming van de Armeense familie Tamrazyan in de Bethelkapel te beëindigen. Zo was ik spontaan te gast bij en getuige van de bijzondere slotviering van de marathonkerkdienst.

In de weken en maanden hierna volgden vele activiteiten en ontmoetingen, vaak door de Raad georganiseerd en geïnitieerd, zoals de conferentie rond 'de kerk, een veilige plek', de inspiratiedag voor Kerkproeverij, het bezoek aan staatssecretaris Van Ark over de thematiek van werkende armen en de landelijke Walk of Peace in Almere. Dit alles afgewisseld met gesprekken in de Raad over onderwerpen als het ambt, Syrië en genderidentiteit.

Naast al deze activiteiten maakte ik een begin met mijn pelgrimage langs de achttien kerken van de Raad. Samen met Teun-Jan Tabak, als mede-pelgrim en verslaggever, bezocht ik een

Christien Crowwel

korenfestival van de Syrisch-Orthodoxe Kerk, een christmaviering van de Oud-Katholieke Kerk, een doordeweekse kerkdienst van de Nieuw-Apostolische Kerk, een lezing van de Vrijzinnigen en een inloophuis van het Leger des Heils. Stuk voor stuk ontmoetingen waarbij de gastheren en -vrouwen zich in het hart lieten kijken en ons deelgenoot maakten van de spiritualiteit van hun kerk of kerkgenootschap.

Al met al was het een intensief en leerzaam jaar, waarbij Beppie van Laar als onverstoorbare motor van het secretariaat mij met dagelijkse raad en daad terzijde stond.

Namens het moderamen en de Raad wil ik u allen een inspirerend en gezegend 2020 toewensen. Ik hoop velen van u aan het begin daarvan te begroeten bij onze Oecumenelezing en nieuwsjaarsontmoeting op 17 januari. Meer hierover leest u verderop in dit bulletin.

*Christien Crowwel
algemeen secretaris*

Afscheid van Dirk Gudde

Helaas zal Dirk Gudde, na ruim vier jaar voorzitter te zijn geweest van de Raad, afscheid van ons nemen. We betreuren dat ten zeerste, want aan Dirk had de Raad een uitstekende voorzitter. Met kennis van zaken, overzicht, rust en ook de nodige lucht zag hij telkens weer kans de zeer uiteenlopende en vaak complexe onderwerpen op de agenda's tot hun recht te laten komen. Met zijn vriendelijke maar tegelijkertijd gedecideerde houding zorgde hij voor een prettig en veilig vergaderklimaat waarbij ieder voldoende ruimte kreeg voor eigen inbreng. Bovendien schiep hij er eer in de aangegeven vergadertijd nooit te overschrijden, wat in veel gevallen geen sinecure was. Daarnaast was en is Dirk ook een heel prettige persoon in de omgang. Betrokken, intelligent en met een fijnzinnige humor. Wij willen Dirk danken voor zijn grote inzet en wensen hem vanuit de Raad alle goeds en Gods zegen toe voor de toekomst.

Christien Crouwel

Raad: belangrijk, maar ook kwetsbaar

Dirk Gudde

De Raad van Kerken in Nederland is een mooi en belangrijk instituut. Soms beginnen we het normaal te vinden dat zoveel kerken, met zo verschillende tradities en achtergronden regelmatig samen aan tafel zitten, om te spreken over geloof en kerk, over samenlevingsvragen, en de rol die kerken daarin gezamenlijk kunnen spelen. Maar het blijft ook iets om ons over te verwonderen en dankbaar voor te zijn. De oecumenische situatie in Nederland is, als je dat internationaal bekijkt, eigenlijk heel mooi.

Dat Gods Geest ons samenbrengt – zo wil ik het wel zien – is een gave, maar ook een opgave. Een opgave om niet tevreden te zijn met wat we hebben, maar met een zekere heilige onrust te blijven werken aan verdere samenwerking en eenwording. Dat betekent steeds weer zoeken naar wat de kerken samen kunnen doen, en elkaar blijven aanspreken en bevragen als broeders en zusters in het geloof.

In het werk van de Raad was mijn taak als voorzitter vooral faciliterend als het om de vergaderingen ging, en soms meer representatief als het om de contacten met buiten ging. Voor en achter de schermen was het voorzitterschap een bestuurlijke, maar ook een spirituele taak, zo heb ik het ervaren. Ik heb mijn voorzitterschap met veel plezier uitgeoefend. Na mijn eerste termijn volgt nu geen herbenoeming. Dat heeft te maken met veranderingen in mijn persoonlijke en mijn beroepsleven. Moeten stoppen met het voorzitterschap is jammer, maar uit afscheid zullen zeker ook weer mooie nieuwe dingen voortkomen, zowel voor de Raad als voor mij persoonlijk.

De Raad is niet alleen belangrijk, maar ook kwetsbaar, zowel in menskracht als financieel. De Raad is afhankelijk van wie geeft om de oecumene. Dat mag klinken als een oproep aan de lidkerken, maar ook aan u, als lezer van dit blad. Het zou de Raad enorm helpen als veel lezers een bijdrage willen geven (ik verwijs graag naar de bijgevoegde brief). We mogen het misschien zien als het aandragen van de broden en de vissen. Daarmee begint het. En dan zal de Heer ongetwijfeld wat wij bijdragen tot overvloed maken.

Dirk Gudde
scheidend voorzitter Raad van Kerken

Wat komt

WIE BEN IK?

Wie ben ik? Deze of die?

Ben ik dan vandaag deze en morgen een ander,
ben ik beiden tegelijk?

.....

Wie ben ik? Eenzaam getob spot met mij.

Wie ik ook ben, u kent mij, o God! Van u ben ik.

Oecumenelezing: In Christus - en in Nederland

Met deze titel zet de Oecumenelezing op vrijdag 17 januari de toon in de spannende, maar ook ingewikkelde zoektocht naar geloofwaardige identiteit.

Religie in Nederland verandert, ook de christelijke traditie. Dat roept de vraag op wat christelijke identiteit is, in 2020 en daarna. Kun je in Nederland nog wel christen zijn? Is het land niet veel te liberaal en te veel in reli-stress? En bovendien: is alle identiteit niet juist afgeschaft in Christus, in wie volgens Paulus 'geen Joden of Grieken, slaven of vrijen, mannen of vrouwen' meer zijn? (Galaten 3: 28) Dus waarom zou je het eigenlijk nog over identiteit willen hebben? Nederland is toch een inclusief land en iedere kerk toch open en gastvrij? Tegelijkertijd laten identiteitspolitiek in de maatschappij en heftige discussies in kerken over cultuur, sekse en vrijheid zien dat ook in het inclusieve Nederland met zijn open en gastvrije kerken identiteiten wel degelijk een rol spelen. En religie verdwijnt niet, ook de kerken niet, maar veranderen wel – en hard.

De jaarlijkse Oecumenelezing belicht de vraag naar (christelijke) identiteit vanuit drie invalshoeken.

Mirella Klomp geeft de aftrap in een eerste lezing. Op grond van nieuw onderzoek laat zij zien hoe christelijke traditie zich presenteert en transformeert in de publieke ruimte. Ze stelt hierbij het voorbeeld van *The Passion* centraal. Wat je ook van dit mediaspektakel vindt, je kunt eraan aflezen hoe 'de samenleving' denkt over nationale en christelijke identiteit.

Peter-Ben Smit gaat vervolgens in op twee aspecten van identiteit in vroegchristelijke teksten: gender en beperking. Hij plaatst ze in het spanningsveld van identiteit in Christus en maatschappelijke mainstream en laat zien hoe juist identiteit in Christus ruimte geeft voor een letterlijk creatieve omgang met identiteit.

Enis Odaci tenslotte belicht in een column zijn persoonlijke ervaringen met de vragen naar religieuze en culturele identiteit. Hij ondernam de afgelopen anderhalf jaar een reis door het Nederlandse christendom en kwam allerlei varianten hiervan tegen. Dat leverde veel vergelijkingsmateriaal op met zijn eigen geloof, de islam. Hij zal vertellen over schurende en inspirerende momenten.

De sprekers

Mirella Klomp

Mirella Klomp is gefascineerd door de verandering van christelijke religiositeit in onze gesecculariseerde samenleving en zoekt naar sporen van God in het Nederlandse religieuze landschap. Haar onderzoek en publieke theologie midden in de samenleving leverde haar de bijnaam 'de Passion-professor' op. Van haar hand verschijnt volgend jaar het boek *Playing On. Re-staging the Passion After the Death of God*. Klomp is liturgiewetenschapper. Ze werkt als universitair docent praktische theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit (Amsterdam). Ook is ze predikant in de Protestantse Kerk in Nederland, met haar academische werk als bijzondere opdracht.

Mirella Klomp

Peter-Ben Smit

Peter-Ben Smit is geïnteresseerd in identiteitsvorming in het vroege christendom, met name ook rondom geslacht en beperking. Zo publiceerde hij recentelijk *Bijbel en 'beperking'. Contextuele en Missiologische Perspectieven* en *Masculinity and the Bible - Survey, Models, and Perspectives*. Smit is werkzaam als hoogleraar contextuele bijbelinterpretatie op de Dom Hélder Câmara-leerstoel aan de Vrije Universiteit Amsterdam, bijzonder hoogleraar vanwege het Oud-Katholiek Seminarie aan de Universiteit Utrecht en hoogleraar systematische theologie en oecumene aan de Universiteit Bern. Tevens is hij priester van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland en deken van de geestelijkheid van het bisdom Haarlem.

Peter-Ben Smit

Enis Odaci

Enis Odaci is verkeerskundig ingenieur, maar besloot na 9-11 zich te verdiepen in zijn eigen islamitische traditie, mede naar aanleiding van het losgebarsten islamdebat. Hij ontdekte vele humanistische elementen in zijn geloof en besloot erover te schrijven en te spreken. Hij verdiepte zich ook in de (Nederlandse) christelijke cultuur om bruggen te kunnen bouwen tussen mensen en gemeenschappen en raakte bevriend met predikant Herman Koetsveld. Samen schreven ze het recent verschenen boek *Spiegelreis: een moslim en een christen op reis door elkaars geloof*. Momenteel is hij zakelijk leider van Nieuwwij.nl

Enis Odaci

Buitengewoon Week van Gebed 2020

'Buitengewoon' is het thema van de Week van Gebed voor de eenheid van de christenen in 2020. De jaarlijkse gebedsweek vindt plaats van 19 tot en met 26 januari. Geïnspireerd door de buitengewone vriendelijkheid die in Handelingen 28 naar voren komt, daagt de Week van Gebed deelnemers uit om te streven naar meer dan het gewone.

Het materiaal is voorbereid door kerken in Malta. Christien Crouwel, algemeen secretaris van de Raad: 'Het thema *Buitengewoon* ligt dicht bij de bevolking van Malta. In het Bijbelboek Handelingen lezen we dat Paulus en zijn reisgenoten schipbreuk lijdten op het eiland. Daar worden zij met buitengewone vriendelijkheid opgevangen. Deze gebeurtenis markeert het moment waarop het evangelie het eiland bereikt. Dat wordt door de bevolking nog ieder jaar gevierd. In de komende gebedsweek worden wij daarin meegenomen.' Het unieke aan dit thema is dat het ons niet alleen oproept tot buitengewone vriendelijkheid, maar ook uitdaagt om te durven ontvangen van mensen die anders zijn dan wij. Die uitdaging past goed bij de Week van Gebed voor de eenheid. Wanneer we de ander zien als bedreiging, komen we niet tot ontmoeting en zeker niet tot het vieren van eenheid.

Voor de Week van Gebed wordt materiaal aangeboden om in parochie en gemeente te gebruiken ter voorbereiding op de Week. Ook voor kinderen en tieners wordt materiaal ontwikkeld om te gebruiken in de kerk en op scholen. Daarnaast maakt Charlotte Kwak, betrokken bij de Groene website www.symbolischschikken.nl, ter inspiratie en navolging een bloemstuk passend bij het thema. Hoe de schikking is samengesteld en hoe het bloemstuk kan worden geduid, kunt u vinden op de website van de Raad.

Bij de Week van gebed is een lied geschreven, dat door Gert Landman is vertaald en gezongen kan worden tijdens de viering. Het is te vinden in het liturgieboekje. Er is een integrale uitvoering (zang en begeleiding), en twee instrumentale opnames (één met en één zonder solo's), die gebruikt kunnen worden bij het instuderen door een koor of ter ondersteuning van de gemeentezang. U kunt ze beluisteren op de website van de Raad en daar ook downloaden.

Het materiaal is te bestellen via www.raadvankerken.nl. Op de homepage vindt u een bestelformulier. Beschikbaar zijn boekjes met liturgie en de acht dagen, boekjes met alleen de acht dagen, gebedskaartjes, en posters. Ook is een kinderfolder beschikbaar. De handreiking voor tieners is te downloaden via MissieNederland: www.weekvangebed.nl

In Vrijheid Verbonden - 75 jaar vrijheid

Ontmoeting van Religies en Levensbeschouwingen

Al 15 jaar organiseert In Vrijheid Verbonden, een samenwerkingsverband van zes landelijke religieuze en levensbeschouwelijke stromingen, in januari een bijeenkomst om hun onderlinge banden te versterken.

De volgende bijeenkomst, waarbij Prinses Beatrix als hooggeëerde gast aanwezig zal zijn, vindt plaats op maandag 20 januari 2020, van 19.00 – 21.00 uur en staat in het teken van 75 jaar vrijheid. We denken hierbij allereerst aan de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog en onze dankbaarheid voor 75 jaar leven in vrijheid. Daarnaast willen we de verantwoordelijkheid benadrukken die wij allen hebben om deze vrijheid te bewaren en door te geven aan volgende generaties.

Hoofdspreker is de heer Jesse Klaver, fractievoorzitter van GroenLinks in de Tweede Kamer. Als leider uit de jongere generatie heeft hij bij tal van maatschappelijke vraagstukken het publiek weten te prikkelen en aan te zetten tot bewustwording. Hij zal ons in zijn voordracht meenemen in zijn visie op deze gemeenschappelijke verantwoordelijkheid en hoe deze vorm zou moeten krijgen.

Verder geven de zes religies en levensbeschouwingen deze avond elk een eigen invulling aan het thema, door middel van muziek, voordracht, zang of toneel.

Via een link op de website van de Raad van Kerken kunt u zich tot uiterlijk woensdag 15 januari voor deze bijeenkomst aanmelden.

*Bikram Lalbahadoersing
Berry van Oers
stuurgroep In Vrijheid Verbonden*

Jesse Klaver

In Vrijheid Verbonden is een landelijk interreligieus platform van joden, christenen, moslims, hindoes, boeddhisten en humanisten dat zich sterk maakt voor democratie en samen leven. Het platform werd opgericht in 2005. Het vertrekpunt was een interreligieuze bijeenkomst op verzoek van koningin Beatrix ter afsluiting van haar zilveren regeringsjubileum.

De bijeenkomsten kregen een vervolg. Het ene jaar in de vorm van een ceremoniële bijeenkomst in aanwezigheid van prinses Beatrix, zoals op 20 januari 2020 weer het geval is. Het andere jaar in de vorm van een inhoudelijke uitwisseling. Die vond dit jaar plaats op 21 januari over het gesprek tussen gelovigen en niet-gelovigen. Op 23 mei spraken experts in samenwerking met de Universiteit voor Humanistiek er over door en zagen verbondenheid en mogelijkheden tot partnerschap.

Bonhoeffer aan de keukentafel

Op 9 april 2020 zal het 75 jaar geleden zijn dat de Duitse theoloog Dietrich Bonhoeffer in kamp Flossenburg geëxecuteerd werd. In de aanloop naar deze datum ontvouwt De Roos van Culemborg het programma Bonhoeffer75. De Raad participeert in een aantal van de activiteiten, waaronder de landelijke Bonhoefferdag op 28 maart in Culemborg.

Met Bonhoeffer kennismaken kan door brevieren, boekjes met betekenisvolle teksten en fraaie natuuropronames doorbladeren, het verzameld werk doorworstelen en brievenboeken of biografieën lezen. Het blijft stevige kost in eikenhout uitgevoerd. Dankzij de hoofdpersoon en niet minder door zijn beschrijvers. Het is natuurlijk ook wat: dit leven, werk en einde. De Bonhoeffer Beeldbiografie van Eric Metaxas (2018, Jongbloed) is voor beeldculturmensen wat toegankelijker. Steeds blijft cel 92 van Tegel adembenemend. De Duitse theoloog en verzetsstrijder leefde van 1906 tot 1945 te midden van twee wereldoorlogen die diepe gaten sloegen in alleen al het familieleven. In de verwarring der tijden maakte hij drie belangrijke keuzes: hij trad toe tot de Bekenende Kirche, keerde terug vanuit Amerika naar Duitsland dat al in oorlog was en deed mee met het verzet en de aanslag op Hitler.

De Roos van Culemborg, organisator van projecten op het snijvlak van kunst, cultuur en kerk, heeft zich met vrijmoedigheid op deze fascinerende geschiedenis gestort, en stelde een werkboekje samen. Dit boekje, Bonhoeffer 75, werd verzonden ter voorbereiding op het kerkelijk seizoen 2019-2020. De Protestantse Kerk hielp bij de distributie: meer dan 30.000 exemplaren vonden hun weg.

De invalshoek is specifiek: de gedichten en enkele gebeden, geschreven bij de brieven uit de gevangenisperiode (1943-1945) aan ouders, vrienden en zijn jonge verloofde Maria von Wedemeyer. Bonhoeffer was geen dichter. Hij weet dat zelf. Toch geeft de poëtische vorm inzicht. Je komt dicht bij een man die ondanks duizenden bladzijden tekst

iets ongrijpbaars heeft. De gevangenisgedichten zijn de achterdeur om aan de keukentafel te belanden. Je kijkt in een gezicht. Soms betoogt hij. Ook in zijn poëzie. Maar regelmatig gaan helpers de ring uit en zie je hem twijfelen, angstig zijn, zich toch weer bij elkaar rapen en zijn diepste motivering zoeken. Zelfbewust en ontredderd. Aarzelend, gevoelig en zelfverzekerd. Zonder God, met God. Dat keukentafelgesprek vraagt gevoelige gesprekspartners. Kunstenaars bijvoorbeeld. Mensen met verbeelding.

In Culemborg lopen er nogal wat van rond. De Roos vroeg ze op eigenzinnige manier de confrontatie aan te gaan.

Theatermaker/theoloog Kees van der Zwaard verplaatst zich naar de zes vierkante meters van de cel. Maanden is hij daarmee bezig. Hoe is de man in die sombere afzondering met zijn brieven, gedichten en gebeden eraan toe? Het resultaat: een opmerkelijk vormgegeven voorstelling 'Wie ben ik?', de titel van misschien wel het bekendste gedicht. Bijzonder is de rol van Roosmarijn Tuenter, violiste en de meisjesachtige Maria von Wedemeyer (zie omslag).

Lieddichter René van Loenen stelt zich de opdracht van de gedichten zingbare liederen voor de gemeente te maken. Een hele klus. Kunstgrepen zijn nodig als samenvattingen, libertijnse omgang met de tekst en actualisering. Zo ontstaat een reeks van tien liederen klaar voor gebruik.

Beeldend kunstenaar Jeltje Hoogenkamp schildert bij de gedichten en gebeden. Haar werk stijgt boven het anekdotische uit. Een tijdperk is geportretteerd. Niet door illustratie

Jona (Jeltje Hoogenkamp)

Verleden (Jeltje Hoogenkamp)

Met de Raad van Kerken in Nederland, de Protestantse Kerk in Nederland en het Bonhoeffer Werkgezelschap Nederland sluit het project 28 maart 2020 in Culemborg af. 's Morgens een publieksvriendelijke bijeenkomst van het Werkgezelschap. Daarna een lunch in dezelfde Grote of Barbarakerk. Dan de landelijke afsluiting met sprekers, podiumgesprek, toneel, zangers en musici. Voor de liefhebbers als afsluiting het Silent Voices-concert van Sunshine Cleaners. Toegang vrij, opgeven niet nodig. Alle informatie: www.deroosvanculemborg.nl
Het werkboekje Bonhoeffer75 kost € 2,00, bij 50 exemplaren: € 1,50. Het cadeauboek: € 19,95, de CD 'Silent Voices': € 10,00. 13 partituren: € 12,00. Te bestellen bij bonhoeffer75@kpnmail.nl.

maar met symbolen en kleuren aangegeven. Op 50 plekken in Nederland is de reisexpositie van haar werk te zien.

Een andere Culemborger, Alfons van der Mullen componeert dertien nieuwe werken (kort en niet te moeilijk) in modern idioom bij fragmenten uit gedichten en gebeden. Koren kunnen aan de gang.

Arthur Alderliesten beschrijft wandelingen door het Berlijn van Bonhoeffer en Corrie Koppels reageert in haar poëzie heel persoonlijk op de gedichten. De Zeeuwse Watersnood en het verzorgingshuis duiken op in een fascinerend tweegesprek.

De Zeeuwse groep Sunshine Cleaners werkt de gedichten om tot Americana-achtige songs. Niet gek als je weet dat Bonhoeffer tijdens zijn bezoeken aan Amerika dol is op dit soort muziek. Groepsverwerkingen, sprekers en de oorspronkelijke teksten van de theoloog completeren het boekje. Is deze aanpak een succes? Tienduizenden mensen zijn Bonhoeffer in ieder geval tegengekomen.

Rieks Hoogenkamp
Roos van Culemborg

Wat leeft

Dublinclaimanten uit Eritrea

Raad bezoekt bijzondere groep asielzoekers

De Raad van Kerken heeft op donderdag 31 oktober jl. een werkbezoek gebracht aan Amsterdam en zich daarbij verdiept in de situatie van een specifieke groep onder vluchtelingen, de zogeheten Dublinclaimanten.

Volgens Europese afspraken ('Dublin-overeenkomst') moet een asielverzoek behandeld worden in het land van aankomst - het eerste EU-land waar iemand geregistreerd staat. Uiteraard is dat vaak Griekenland of Italië. Maar dikwijls heeft de asielzoeker zeer goede redenen om asiel aan te vragen in een ander land dan het land van aankomst.

Zo'n volgend land stuurt deze asielzoekers echter terug, ook als er in het eerste land van registratie, bijvoorbeeld Italië, geen opvang is, en de toekomst uitsluitend bestaat uit overleven op straat of in detentie. Veel landen, waaronder Nederland, weigeren hun deel in Europese afspraken uit te voeren om ruimhartig vluchtelingen over te nemen uit de landen die de grootste aantallen ontvangen.

Vluchtelingen die uit de Middellandse Zee gered zijn overleven in Amsterdam op straat

De huidige regels werken in de hand dat mensen die onder geen beding terug willen naar hun eerste land van registratie proberen achttien maanden lang buiten het zicht van de overheid te blijven. Hierna vervalt namelijk de eerste registratie en kunnen ze in Nederland een nieuwe asielaanvraag indienen. In die periode hebben ze geen recht op voorzieningen zoals onderdak. Ook is er geen recht op scholing of kans om aan de toekomst te werken. Uit onderzoek blijkt dat velen ernstige psychische klachten hebben. De gemeente Amsterdam biedt een beperkt aantal mensen onderdak, maar dat is niet genoeg.

De Raad sprak in Amsterdam persoonlijk met een groep, deels minderjarige, Dublinclaimanten, en liet zich bijpraten door betrokken organisaties die hen steunen, waaronder ook kerken.

Er is veel waardering voor de inzet van de mensen en organisaties die naast deze vluchtelingen gaan staan en waar mogelijk hun lasten helpen verlichten. De Raad vraagt aandacht van kerken en kerkleden op andere plaatsen in het land om zich ook te verdiepen in deze vaak vergeten groep en waar mogelijk vormen van opvang te stimuleren.

*Jan van der Kolk
voorzitter werkgroep Vluchtelingen*

Kerken geven meer hulp vanwege blijvende armoede

Op vrijdag 8 november werd aan staatssecretaris Van Ark het onderzoek 'Armoede in Nederland 2019' aangeboden. Daarin is onderzocht hoe diaconieën, parochiële caritas instellingen en andere kerkelijke organisaties materiële en immateriële hulp bieden. De conclusie hiervan is dat kerken een grote en actieve rol spelen in lokale armoedebestrijding.

De noodzaak hiervan blijkt uit het flink gestegen aantal hulpvragen, en dat de gegeven hulp vooral bestemd is voor eerste levensbehoeften. Bepaalde groepen hebben vele jaren diaconale hulp nodig. Daarmee dringt zich de vraag op of het zorg- en beschermingsnet van de overheid voldoende functioneert.

De belangrijkste feiten

Ruim 80% van de diaconale organisaties in Nederland is actief betrokken bij armoedebestrijding. Het totaalbedrag aan gegeven hulp bedraagt € 40.724.022. Dit bedrag is 4 miljoen hoger dan het totaalbedrag van het voorgaande onderzoek 'Armoede in Nederland 2016'. Van deze ruim 40 miljoen wordt € 14.852.640 besteed aan individuele ondersteuning, € 5.384.790 aan kerstpakketten, € 3.634.749 aan inloophuizen en € 16.851.852 aan collectieve ondersteuning.

Het beroep op financiële hulp per lokale diaconale organisatie is gegroeid. Het totaal aantal aanvragen steeg van 49.474 (2016) naar 62.588 in 2019. Hiervan zijn er 56.760 gehonoreerd. De hulpvraag is in alle grote steden, plaatsen en dorpen gestegen. Heel opvallend is dat 82% van de hulp verleend wordt voor de eerste levensbehoeften (levensmiddelen, kleding, vervanging witgoed, huisraad).

De diaconale hulpverlening vraagt de nodige inzet aan uren van betrokken diakenen, bestuurders en vrijwilligers. De meting van de vrijwillige inzet bij de individuele hulpvragen laat zien dat kerken een intensieve bijdrage leveren aan de bestrijding van armoede: 25.400 mensen verlenen 1.341.059 uren (508

Het Knooppunt Kerken en Armoede verbindt en versterkt landelijke en lokale oecumenische inzet van kerken en diaconale organisaties bij het bestrijden van armoede in Nederland en maakt deze zichtbaar. Een taakgroep heeft het 'Armoede in Nederland 2019' verzorgd. Het onderzoek 'Armoede in Nederland 2019' met alle bijlagen is te downloaden van www.knooppuntkerkenenarmoede.nl/armoedeonderzoek

Op de website is ook de publieksbrochure 'Arm. En wat doet de kerk?' te downloaden of te bestellen.

per diaconale instelling) aan individuele hulp. Dat is te vergelijken met de inzet van 716,3 fulltime beroepskrachten. Gerekend met een ervaren MBO-professional met een bruto uurloon inclusief werkgeverslasten van € 30 gaat het dan om € 40.218.812.

Kwetsbare groepen

De effecten van de economische crisis worden zichtbaar in het feit dat mensen zonder betaald werk en mensen die te maken hebben met een restschuld vanwege hun hypotheek vaak een beroep doen op diaconale organisaties. Daarnaast kloppen zelfstandigen zonder personeel stevig aan bij diaconale organisaties: 11%. Asielzoekers en vluchtelingen (54%) en alleenstaande ouders met kinderen (51%) vragen het meest om hulp. Als belangrijkste reden om hulp te vragen noemen diaconale organisaties ook de groei-

ende schuldenproblematiek. Intensivering van beleid is noodzakelijk om te voorkomen dat mensen (opnieuw) met problematische schulden te maken krijgen. Ook toont dit onderzoek opnieuw aan dat mensen moeilijk aan armoede ontsnappen als zij langdurig moeten leven van een laag inkomen, al of niet door schulden afgedwongen. Vooral geldt dit voor alleenstaande ouders met kinderen, mensen met psychische problemen, mensen met chronische ziekte en handicaps, asielzoekers en vluchtelingen, en ouderen met alleen een (gedeeltelijke) AOW. De diaconale organisaties geven aan dat zij in 2018 amper concrete resultaten van het armoedebeleid ervaren, dat de overheid (landelijk en lokaal) inzet om de positie van deze groepen te versterken.

Bureaucratische rompslomp

Opvallend is de stijging van onvoorziene uitgaven als veroorzaker van de problematiek. Mensen met een sociaal inkomen hebben geen financiële reserves (meer). De angst of schaamte om hulp te vragen bij instanties van de overheid is toegenomen. De bureaucratie als veroorzaker van de problematiek van armoede en schulden staat hoog in de ranglijst van genoemde problemen. Belangrijke obstakels zijn: wachttijden, vastlopen in loketten, buiten regelingen vallen, ingewikkelde formulieren, onbekendheid met regelgeving. Meer werk maken van het minimaliseren van wachttijden bij de toekenningen van uitkeringen, betere dienstverlening, gebruik van minder en eenvoudige formulieren, en het werken met een één-loket-beleid vinden kerken belangrijk om noodhulp te voorkomen. De digitalisering in de sociale zekerheid veroorzaakt (te) grote problemen. Diaconale organisaties vinden dat de overheid daar zelf wat aan moet doen en dat zij niet de rekening moeten betalen waar de overheid door trage en ingewikkelde procedures steken laat vallen.

Steun aan maatschappelijke initiatieven
Bijna 30% van de diaconale organisaties is betrokken bij een noodfonds. De betrokkenheid bij een voedselbank is groot (72%). Dat gaat vooral via de inzet van vrijwilligers, het geven van voedsel, en het beschikbaar stellen van het kerkgebouw als steunpunt. Kerken zijn formeel en informeel nauw betrokken bij dit maatschappelijk initiatief. Daarnaast valt de opkomst van maatjesprojecten op, waarin zichtbaar wordt dat diaconale organisaties naast inzet op noodhulp meer werk maken van het structureel begeleiden van mensen bij hun financiële problemen.

*Hub Crijns,
Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad en
lid Stuurgroep Knooppunt kerken en Armoede.*

*Meta Floor
medewerker Kerk in Actie Binnenland,
Protestantse Kerk in Nederland*

Samen aan de Tafel van de Heer

Een oecumenische werkgroep van protestantse en katholieke theologen in Duitsland publiceerde in september van dit jaar een document over Eucharistie/Avondmaal onder de titel 'Gemeinsam am Tisch des Herrn'. Wat is dit voor een document en wat beoogt het?

Gemeinsam am Tisch des Herrn wil meer dan het verwoorden van de in de oecumenische dialogen bereikte overeenstemming over Eucharistie en Avondmaal. De werkgroep acht het met respect voor de verschillende liturgische tradities theologisch verantwoord om aan elkaars vieringen van Eucharistie en Avondmaal deel te nemen. De huidige praktijk en regelingen zijn aan herziening toe. Het document is als advies aangeboden aan de Duitse Bisschoppenconferentie en aan de leiding van de Evangelische Kerk (EKD) in Duitsland. Op de oecumenische Kerkendag in Frankfurt in 2021, zo hoopt men, zou het mogelijk moeten zijn dat katholieken en protestanten samen aangaan aan de Tafel van de Heer. Het is aan de beide kerken om daar in de aanloop naar de Kerkendag beslissingen over te nemen.

Het document *Gemeinsam am Tisch des Herrn* behoort tot de categorie van de oogstteksten waarvan er de afgelopen jaren meerdere verschenen zijn. Het maakt de balans op

van de in de oecumenische dialogen bereikte overeenstemming en schetst een perspectief op kerkgemeenschap. Het is een sterke en fascinerende tekst die gedragen wordt door de gemeenschappelijke overtuiging dat de viering van Eucharistie/Avondmaal tot de kern van het christen-zijn en de christelijke gemeenschap behoort. Eigenlijk mag je dat niemand onthouden. In zeven stappen baant het document de weg naar het voorstel aan de kerken. Aan de orde komen de vijf grote onderwerpen: Bijbels-theologische overwegingen bij de nieuw-testamentische teksten over maaltijden, de pluraliteit van liturgische vormen al vanaf de vroege Kerk, de verschillen over Eucharistie/Avondmaal met name vanaf de 16e eeuw, de rol van het ambt in de viering van Eucharistie/Avondmaal en de onverbreekelijke band tussen eucharistie en kerkgemeenschap.

Vanzelfsprekend heeft het voorstel van de werkgroep over de mogelijkheid van gezamenlijke vieringen van Eucharistie/Avondmaal de meeste aandacht getrokken. Zou in Duitsland binnenkort mogelijk worden, wat in Nederland in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw veelvuldig is bepleit en uitgetoet, maar tegelijkertijd omstreden bleef, op weerstand stuitte en werd tegengegaan? Is de in Duitsland verwoorde overeenstemming fundamenteeler dan de eerder in Nederland bereikte overeenstemming in het document *Maaltijd des Heren en Kerkelijk Ambt* (1989)? Of zijn de internationale oecumenische dialogen

tussen katholieken, lutheranen, gereformeerden en anglicanen intussen veel verder gevorderd?

Procedureel heeft de Duitse oecumenische werkgroep het verstandig geregeld door deze tekst als advies aan de kerken aan te bieden en het aan de leiding van de kerken te laten om hierover besluiten te nemen. Ook in Duitsland zal men dus nog even geduld moeten opbrengen. Maar er ligt wel enige druk op. Te voorzien valt dat de kwestie voor de leiding van de EKD gemakkelijker ligt dan voor de Duitse Bisschoppenconferentie. De EKD kan hierover als nationale koepel van kerken zelfstandig besluiten nemen en die ter aanbeveling voorleggen aan de Landeskirchen en kerkelijke gemeenten. De Bisschoppenconferentie kan toetsen of dit advies past binnen de kaders van het Oecumenisch Directorium (1993) en daarover eventueel de Pauselijke Raad voor de Eenheid raadplegen. Een herziening van de regelingen van het Oecumenisch Directorium behoort echter niet tot de

competentie van een Bisschoppenconferentie, maar zal moeten komen van de Pauselijke Raad voor de Eenheid. Deze regelingen gelden voor de hele Rooms-katholieke Kerk en worden niet per land vastgesteld.

Een belangrijke vraag waarop in de komende tijd een antwoord moet komen is, of de in deze tekst tot uitdrukking gebrachte overeenstemming, de visie op legitieme verscheidenheid van vormen en opvattingen en de pastorale overwegingen, sterk genoeg zijn om tot de door de theologische werkgroep gewenste herziening van praktijk en regelgeving over de gezamenlijke viering van Eucharistie/Avondmaal te komen. Het is allereerst aan de kerken in Duitsland om zich daarover uit te spreken.

Ook voor de Nederlandse context is deze tekst van belang. Het lijkt van belang dat de beraadgroep Geloven en kerkelijke gemeenschap deze tekst gaat bespreken. In 2016 heeft de Raad nog indringend gesproken over de beleving van Eucharistie en Avondmaal. Met deze tekst ligt er weer een stevig theologisch document op de tafel van de Kerken. Laten we er vooral ontspannen mee omgaan.

Geert van Dartel
Katholieke Vereniging voor Oecumene

Wat verbindt

Walk of Peace, 21 september Almere

Kerkproeverij: terugblik 2019 en vooruitblik 2020

Met ruim 500 deelnemende gemeentes, parochies en andere geloofsgemeenschappen was Kerkproeverij dit jaar weer een groot succes. De plenaire Raad ging ermee akkoord dat het project in elk geval drie jaar wordt voortgezet. Afgesproken is om de actie te concentreren in het 2e weekend van oktober. Dat is in 2020 op 10 en 11 oktober.

Daarbij was de volle breedte van de kerk present: protestanten, rooms-katholieken, vrijgemaakten, christelijk gereformeerden, baptisten en evangelischen zetten hun deuren open, net als verschillende pinkstergemeenten, het Leger des Heils, vrij evangelischen en zevende-dags adventisten .

Het doel van Kerkproeverij is om binnen de kerk een uitnodigende cultuur te stimuleren. Hoe gastvrij ben je als kerk? Hoe nodig je mensen uit? En wat heb je eigenlijk te bieden? Om het gesprek hierover op gang te brengen werd de Inspiratiedag Kerkproeverij georganiseerd en het boekje *Dit is het hart* van Erik Borgman uitgegeven. Veel kerken grepen deze materialen dankbaar aan. In de aanloop naar Kerkproeverij gingen diverse uitnodigingen uit en gemiddeld ontvingen de kerken 10-15 nieuwe bezoekers.

Bij Kerkproeverij wordt vaak samengewerkt tussen lokale kerken. In Dordrecht bundelden 12 gemeentes en parochies hun krachten, in Apeldoorn pakten 15 kerken de PR samen op en in Waddinxveen organiseerden 10 kerken samen het festival 'Proef!', wat duizend bezoekers trok. Vanuit Kerkproeverij was er dit jaar een 'Welkom in de kerk'-spandoek dat bij honderden kerken werd uitgehangen.

Gastvrijer worden als kerk is een proces. De meeste kerken hebben geen 'follow-up' gepland na Kerkproeverij, zoals een informatieavond of Alpha-cursus. Het is aan de nieuwe bezoekers zelf om te beslissen of ze nog eens naar de kerk komen. Terugkijkend geeft één op de vijf kerken aan dat enkele Kerkproeverij-bezoekers naderhand zijn teruggekomen.

HH Petrus en Pauluskerk - Leidschendam

Kerkproeverij wordt landelijk georganiseerd door de Raad van Kerken in Nederland, in samenwerking met MissieNederland, Alpha Nederland, IZB en mediapartners EO en KRO-NCRV.

*Elianne Schultz
projectcoördinator Kerkproeverij*

Voorzitter ds Wim Altink neemt na drie jaar afscheid: 'Toen de Raad van Kerken in 2016 besloot om het idee van Kerkproeverij op te pakken vielen gelijk twee aspecten op: dit initiatief wordt 'kerkbreed' gedragen (intern gericht) én richt zich in gezamenlijkheid naar buiten (extern gericht). Met de aanvulling van de media- en missiepartners is Kerkproeverij een vast onderdeel geworden van ons kerkelijk landschap. Na drie jaar geef ik de voorzittershamer van ons kernteam door en dank alle betrokkenen voor de prettige samenwerking.'

Geroepen tot eenheid

Ieder jaar organiseert het Nederlands Christelijk Forum een retraite, waarbij kerkleiders en voorgangers samen komen om te bidden, te zingen en van hart tot hart met elkaar te spreken.

Het Nederlands Christelijk Forum heeft een faciliterende en stimulerende rol als het gaat om het verdiepen van de relaties tussen de kerken in Nederland. Daarbij richten we ons niet alleen op de zogenaamde 'gevestigde' kerken, maar ook op kerken die in de evangelische- of pinkstertraditie staan.

Hierbij wil het NCF aansluiten op het Global Christian Forum, dat is ontstaan vanuit de Wereldraad van Kerken op initiatief van Dr. Konrad Raiser (www.globalchristianforum.org).

Deelnemers bijeenkomst NCF

Parallel aan en samen met de beweging 'Wij Kiezen voor Eenheid' werden de initiatiefnemers van het NCF gegrepen door een intense ervaring tijdens een van de wereldwijde bijeenkomsten van het Global Christian Forum. Met name de geloofsgesprekken die daar aangereikt werden als instrument om de onderlinge relaties te verdiepen maakten grote indruk. Het geloofsgesprek is dan ook de rode draad tijdens de jaarlijkse retraite van het NCF die dit jaar in juni zijn tiende editie beleefde.

Met dit keer als thema hoe we als leiders 'eenheid kunnen bewerken' mochten we elkaars 'hart en nieren proeven'. Hierbij onder andere geholpen door de inleiding van zr. Ruth Lageman (Chemin Neuf) die ons meenam in een gedicht van patriarch Athenagoras met als kernzin: 'Ik ben nu ontwapend van het altijd gelijk willen hebben en het ongelijk bij de ander neerleggen.' Het geloofsgesprek in de kleine groep die uitnodigt om je kwetsbaar op te stellen, ook over de punten die je moeilijk vindt als het gaat om eenheid, heeft (weer) een louterende werking op mij gehad.

Het leren verstaan van elkaars geloofstaal oefenen we ook wanneer we met elkaar tijd nemen voor gebed, dagsluiting en dagopening vanuit de verschillende kerkelijke tradities. Het voelde voor mij alsof we verder konden gaan bij waar we vorig jaar gebleven waren.

Wanneer we belijden dat we ons 'verbonden weten in Jezus Christus' hebben we ook de opdracht om die verbondenheid zichtbaar te maken en te beleven. Het feit dat het persoonlijke gebed van de Here Jezus in Johannes 17 dit als hoofdonderwerp heeft, zegt mijns inziens genoeg. Niet eenvoudig, maar zeker niet onmogelijk! We zijn ertoe geroepen door Jezus zelf, een roepingseenheid!

Wilfred Fijnvandraat, voorzitter Stichting Geloofsgesprekken en lid Stuurgroep NCF

Voor een economie van het leven

Mede dankzij de steun van de Raad van Kerken werd Renate Japenga (leeftijd) toegelaten tot de School on Governance, Economics & Management (GEM) die dit jaar voor de vierde keer werd georganiseerd door de Wereldraad van Kerken, de World Communion of Reformed Churches en de Council of World Missions.

Het doel van deze summerschool is om hun kennis en gereedschappen mee te geven om in de eigen context te praten over de economische, ecologische en humanitaire crises in de wereld. Twintig theologen en economen vanuit verschillende landen en contexten namen hieraan deel. Renate Japenga bericht hierover.

"Prof. M.P. Joseph zei in een lezing: 'We staan niet voor een financiële crisis of een ecologische crisis, maar we staan voor een crisis van de beschaving. Onze definitie van menszijn is gevormd door kolonisatie, is gevormd door industrialisatie. We zullen opnieuw moeten beginnen en opnieuw definiëren wat ons mens maakt, dan kunnen we alternatieven vinden voor de wereldeconomie, zodat de economie een 'economy of life' wordt.'

Nadat we veel lezingen hadden gekregen over de technische kant van de wereldeconomie, gingen we aan de slag om alternatieven te onderzoeken aan de hand van New International Financial en Economic Architecture (NIFEA) waarvan ook de GEM School onderdeel is. Want zoals prof. Isabel Apawo Phiri (Wereldraad) benoemde: 'We geloven in gezamenlijke actie.' Een van de actiepunten

in de Nederlandse context kan zijn om onze rol in de wereldeconomie, na kolonisatie, te zien, te erkennen en te repareren. Want: 'Het delen van macht en herstel van menselijke waardigheid is het hart van een 'Economy of life', zoals rev. Septemmy Lakawa zei in haar lezing. We kregen een ander perspectief op de Bijbel, want de interpretatie die we kennen is wit en koloniaal. 'De christelijke voorstelling van het leven is misvormd', volgens rev. Seong Won Park.

Op dit moment lijdt zowel de mensheid als de natuur. Een onjuiste theologie kan dit lijden onschuldig maken of zelfs rechtvaardigen. We moeten ons realiseren dat 'elke theologie die lijden rechtvaardigt, onderdrukking rechtvaardigt', aldus Philip Peacock (World Communion of Reformed Churches).

Ik hoop dat de inzichten op de verhouding tussen theologie en economie die in Jakarta aan de orde waren ook hun weg zullen vinden in het denken en doen van de kerken in de Nederlandse oecumene."

Renate Japenga, deelnemer GEM School 2019

Tweede van rechts: Renate Japenga

Uit de wereld

Wereldraad nomineert twee kandidaten voor functie algemeen secretaris

Het comité dat gezocht heeft naar geschikte kandidaten voor de functie van algemeen secretaris van de Wereldraad van Kerken heeft twee namen aangedragen. Omdat de huidige secretaris, dr. Olav Fykse Tveit te kennen heeft gegeven niet voor een derde termijn van vijf jaar beschikbaar te zijn, zal deze functie vanaf 1 april vacant zijn. De ene genomineerde is dr. Elizabeth Joy (1961) van de Malankara Othodox Syrian Church. Zij is momenteel directeur van Churches Together in England. De andere is prof. dr. Jerry Pillay (1965), decaan van de faculteit Theologie en Religie van de Universiteit van Pretoria. De stemming vindt plaats tijdens de bijeenkomst van het Centrale Comité in Genève, van 18-24 maart 2020.

vlnr: dr. Elizabeth Joy en prof. dr. Jerry Pillay

Inzet CCME: Vreemdelingen liefhebben

'Vreemdelingen liefhebben is geen voetnoot in de Schrift, maar een bevestiging van ons geloof in God' zei dr. Torsten Moritz, algemeen secretaris van de CCME (Churches' Commission for Migrants in Europe). Dit zei hij in zijn toespraak op een conferentie over Europese waarden en migratie in Helsinki. Die toespraak had als titel 'Onze gemeenschappelijke Europese waarden - verdrinken ze in de Middellandse Zee?' Tijdens de conferentie stond de spanning tussen christelijke waarden en de huidige migratiepolitiek centraal. Meer over de inzet van CCME is te lezen op ccme.eu.

Human Rights, Religious Freedom and Faces of Faith

Onder bovengenoemde titel publiceerde de CEC (Conference of European Churches) dit boek dat inzet bij de bescherming en versterking van mensenrechten in Europa. Die worden zowel vanuit juridisch als theologisch perspectief onderzocht. Digitale exemplaren kunnen gedownload worden op globethics.net, de co-uitgever van deze publicatie.

Werk van de beraadgroepen

Veel van het (denk)werk van en voor de Raad vindt plaats in drie beraadgroepen. Wat doen die zoal? Hieronder een kleine impressie.

Beraadgroep Geloven en kerkelijke gemeenschap

Een vast onderdeel van onze agenda is 'in wat voor wereld leven wij'. Aan het begin van onze (maandelijks) vergadering kan ieder die dat wil iets aan de orde stellen dat haar of hem getroffen heeft in de actualiteit: de discussie over ons milieu, drugs en misdaad, het seksueel misbruik in de kerken, de overal doorgevoerde marktwerking, ervaringen met asielzoekers. Actuele onderwerpen die – hoe kan het ook anders in een beraadgroep – aanleiding zijn voor theologische beschouwingen over onze cultuur.

Een ander vast onderdeel van de agenda van het afgelopen jaar was de bespreking van onderdelen van *The Church, towards a common vision*, het document dat de commissie Faith and Order van de Wereldraad in 2012 schreef.

Deze bespreking diende ter voorbereiding van de discussie in de Raad. Interessante gesprekken, die ook goed liepen omdat we in onze beraadgroep met een relatief klein aantal mensen zijn (meestal zo'n acht tot tien) en omdat we vaak in staat zijn over onze eigen schaduwen heen te stappen, open te luisteren naar wat de ander zegt en ook bereid zijn van de ander te leren.

De laatste jaren is de beraadgroep nogal van samenstelling gewisseld en dat is meestal niet zo goed voor het 'collectief' geheugen. Gelukkig hebben we een paar oudgedienden in de beraadgroep die er voor zorgen dat we onze eigen geschiedenis niet vergeten.

Herwi Rikhof, voorzitter beraadgroep Geloven en kerkelijke gemeenschap

Beraadgroep Samenlevingsvragen

De Raad van Kerken en zijn lidkerken vervullen een belangrijke rol in de samenleving, niet alleen op pastoraal of diaconaal gebied maar ook als opinieleider en gesprekspartner over maatschappelijke kwesties.

De beraadgroep Samenlevingsvragen heeft de opdracht om signalen uit de samenleving op te vangen en de Raad te adviseren. Daarbij gaat het om signalen over kwesties die urgent én relevant zijn in zowel maatschappelijke als kerkelijke zin. Te denken valt aan kwesties omtrent bijvoorbeeld armoede, duurzaamheid, zorg, ethiek en technologie, rechtvaardigheid, etc.

Behalve dat de leden van de beraadgroep de Raad advies geven, treden zij soms ook namens de Raad als gesprekspartner op of organiseren zij discussiebijeenkomsten. De beraadgroep heeft een aparte projectgroep op het gebied van theologie, kerk en duurzaamheid, en een taakgroep omtrent biotechnologie. De beraadgroep bestaat uit ongeveer vijftien leden uit vrijwel alle lidkerken. Deze leden zijn actief op heel verschillende maatschappelijke gebieden, waaronder defensie, ontwikkelingssamenwerking, de medische sector, de politiek, de ict-sector en de wetenschap.

Voor komende tijd staan vooral de onderwerpen armoede, duurzaamheid, vrede en veiligheid, en ethische vragen omtrent gentechologie bij medische en biologische toepassingen op de agenda. Met behulp van de adviezen en inzet van de beraadgroep onderhoudt de Raad over al deze onderwerpen contact met de ministeries en de Nederlandse regering. Maar de beraadgroep bedient ook

Beraadgroep Interreligieuze ontmoeting

Voor de beraadgroep Interreligieuze ontmoeting (BIO) is het thema religies-staatsamenleving een verbindende lijn. Dat zie je terug in besprekingen van de BIO met de contactgroepen islam en hindoeïsme. Daar besprak men afgelopen jaar het beleid van de overheid inzake de bouw van gebedshuizen voor hindoes en moslims. Met de stichting Evangelie en Moslims werd de betekenis besproken voor de dialoog van bekeerlingen tot de islam met een bijzonder verleden zoals oud-PVV-Kamerlid Joram van Klaveren. In 2020 wil de beraadgroep een bijeenkomst organiseren over 'kerk en staat'. Aanleiding is de verkrampte houding ten opzichte van gelovigen. In Nederland pleiten sommigen voor een waarden-neutrale overheid. Dit

Afscheid voorzitter beraadgroep Interreligieuze ontmoeting

Dr. Jan Peter Schouten (69) neemt afscheid als voorzitter van de beraadgroep Interreligieuze ontmoeting. Dat heeft hij in september laten weten. Meer dan 25 jaar was hij lid van deze beraadgroep, de laatste zes jaar was hij voorzitter. Vanuit deze functie was hij ook adviseur van de plenaire Raadsvergadering. Jan Peter Schouten heeft onder meer vanuit de beraadgroep vele artikelen en publicaties op zijn naam staan op het gebied van interreligieuze ontmoeting, in het bijzonder over het hindoeïsme. Onlangs verscheen van hem: *Aangenaam kennis te maken, over de ontmoeting van Europeanen met het Hindoeïsme in India*, zie www.raadvankerken.nl/?b=5218

onze lidkerken. Zo is recent de brochure 'Van God is de aarde' uitgebracht, geschreven door leden van de projectgroep Theologie, Kerk en Duurzaamheid. Daarin wordt verkend waarom duurzaamheid in deze tijd van klimaatverandering tot het hart van kerk en geloof behoort.

Hillie van de Streek, vicevoorzitter beraadgroep Samenlevingsvragen

wordt vooral ingegeven door de zorg over geweld vanuit radicaal islamitische hoek. Ook christendom en jodendom worden door menigeen beschouwd als potentieel gevaarlijke systemen die mensen tegen elkaar kunnen opzetten. Het idee dat vanuit godsdiensten juist verbondenheid en vrede tussen mensen bevordert wordt, is niet vanzelfsprekend. Veel gelovigen ervaren hun godsdienstige overtuiging allerminst als iets dat zich beperkt tot het privéleven. Zij ontnemen aan die overtuiging ook sociale betrokkenheid en maatschappelijke waarden. Godsdienst mag voor burgers in hun privéleven veel betekenen, maar de vraag is ook of een samenleving zonder religie kan.

Berry van Oers, secretaris beraadgroep Interreligieuze ontmoeting

Uit de Raad en de kerken

Einde campagne Kerkennacht

Overgewaaid uit Duitsland werd Kerkennacht vanaf 2008 ook in Nederland aanvankelijk breed omarmd. In navolging van onder andere de Haagse Gemeenschap van Kerken begonnen steeds meer lokale Raden van Kerken hun kerken open te stellen op of rond 21 juni, de kortste nacht van het jaar. Op die manier kon een breed publiek kennis maken met al het goede, mooie en verrassende dat kerken, naast hun vieringen, in petto hebben.

Vanaf 2011 kreeg de campagne een landelijk gezicht, toen deze onder de vlag van de Raad van Kerken gevoerd werd. In een tweejaarlijks ritme vonden er vervolgens nog vier nationale edities plaats. Bij de editie in 2017 bleek echter al dat het aantal deelnemende kerken sterk was afgenomen. Die neerwaartse trend werd in 2019 bevestigd. In overleg met de werkgroep Kerkennacht heeft de Raad daarom besloten zijn taak als landelijke aanjager te beëindigen. Vanzelfsprekend staat het lokale kerken vrij om de naam en het logo van Kerkennacht voor eigen campagnes te blijven gebruiken. De brochure 'Is dit óók kerk?' die de Raad eerder dit jaar met het oog hierop uitbracht is nog steeds te bestellen of te downloaden. De Raad zal graag aandacht schenken aan lokale initiatieven op zijn website.

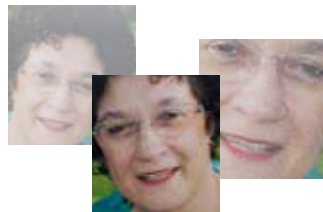
Folder groene websites

De Raad van Kerken beheert maar liefst zes groene websites. Elke site biedt inspiratie, ideeën en praktische tips voor een duurzame en zorgzame omgang met de schepping. Zo komen spiritualiteit en duurzaamheid bij elkaar. Natuurlijk zijn deze sites online te vinden, maar er is ook een papieren folder waarop elk van de websites zichzelf presenteert. Deze folders zijn gratis te bestellen door een bericht te sturen naar rvk@raadvankerken.nl

Rome-Reformatieberaad over rechtvaardiging en heiliging

Bij gelegenheid van Hervormingsdag en Allerheiligen publiceerde het Rome-Reformatieberaad van de Protestantse en Rooms-Katholieke Kerk een brochure voor persoonlijke reflectie en ter bevordering van het gesprek over leven en geloof in parochie en gemeente. Deze nieuwe tekst is de vrucht van een gezamenlijke studiedag over de thema's rechtvaardiging en heiliging. Gedrukte exemplaren kunnen á € 0,25 per exemplaar plus verzendkosten besteld worden via secretariaat@oecumene.nl. De digitale versie van deze brochure kan gratis gedownload worden, o.a. via de website van de Raad.

Esaki ta e dia

Een toppunt van oecumene heb ik beleefd op de Nederlandse Antillen, op het eiland Curaçao. Omdat het eiland zelfstandig werd, vereiste de wet een bepaalde mate van geestelijke verzorging in de psychiatrie. Mij was gevraagd deze van de grond te tillen. Een geweldige ervaring.

Want er was niets. Alleen maar patiënten/clienten die hunkerden naar aandacht. Als psychiatrisch patiënt op de Antillen heb je het niet best. Er rust een taboe op je als je in een psychiatrisch ziekenhuis bent opgenomen. Niemand die jou nog komt opzoeken, laat staan omarmen, aanraken. Hoe dan ook, er was niets, alleen een op instorten staand kapelletje, het eiland is overwegend katholiek. Daar komt wel verandering in door de hoge vlucht die de evangelische groeperingen nemen. Zij werven agressief. Wat begin je met niets? Je zou je er haast aan vertellen. Behalve als je de enige oplossing aangrijpt die voorhanden is. De bewoners van het ziekenhuis zelf aan het werk zetten. Zelf een antependium maken, zelf een avondmaalsset (uit kalebassen), zelf herinrichten van de lege kerkruimte, zelf meehelpen bij het samenstellen van de kerkdienst. Over oecumene gesproken.

Dat is een hele uitdaging, zelf een orde van dienst in elkaar draaien. Met rooms-katholieke, evangelische, protestantse gelovigen. Maar ook atheïsten, want atheïsten zijn ook mensen, en noem maar op. 'Huis voor de ziel' noemde ik de kapel, huis dus voor alle mensen. Dat was een prachtig proces, ieders inbreng bijeenharken en daaruit een nieuwe, eigen, orde van dienst distilleren. In het Papiaments, ja dat wel, ik moest het maar heel snel leren, zei de directeur. Leuk trouwens, zo'n nieuwe, nog in de kinderschoenen staande taal. En wat geweldig om in die taal al die mensen Gods liefde aan te mogen zeggen. Ik ben er nog dankbaar voor.

Alleen de voorbeden moest ik aan de Antilliaanse begeleiders overlaten. Want zo-ver reikte mijn Papiaments niet. De 'yiu di Korsow' ('Kinderen van Curaçao') spreken razendsnel en uiten zich ook anders dan wij. Na de verkondiging mocht ieder die dat wilde naar voren komen en een kaarsje aansteken. Of hardop bidden. Aan één stuk door, in één adem, zinnige dingen, malligheden: als het te gek werd, zei de begeleider vanzelf 'Stop'. Aan het begin van elke viering zongen we 'Esaki ta e dia', 'Dit is de dag die de Heer heeft gemaakt', heel oecumenisch, uit volle borst.

Beatrice Jongkind